

LURCZA ZSUZSANNA AZ ELDOLOGIASODÁS ÉS AZ ELIDEGENEDÉS HAUNTOLOGIÁJA

I. A KÍSÉRTETEK ADÓSSÁGA

„A Lacan által kínált válasz [arra a kérdésre, hogy miért térnek vissza a halottak] ugyanaz, mint ami a populáris kultúrában: mert nem voltak megfelelően eltemetve, ti. valami rosszul ment a gyászszertartás alatt. A halott visszatérése a szimbolikus rítus, a szimbolizációs folyamat megzavarásának a jele; a halott mint néhány fizetetlen tartozás begyűjtője tér vissza.”¹

Az eldologiasodás és az elidegenedés kérdéskörét szemügyre véve úgy tűnik, hogy egy olyan jelenségegyüttesről van szó, amely tekintetében egy (viszsa)kísértő, hauntológikus logika érvényesül, hiszen kiváltképp a modernizmus és a kapitalista társadalom kialakulása óta, avagy a liberális demokrácia eredményeként e jelenségek szüntelenül jelen vannak és (vissza)kísértenek. Ez az alattomosan mindinkább virágkorát élő tematika a 20. század második felétől kezdődően erőteljes hatást gyakorol a humántudományokra, összességében pedig az emberi tapasztalat szerteágazó szféráira, ezek alapján pedig úgy tűnik, hogy nemcsak Marx kísértetei kísértenek – ahogyan ezt Derrida körvonalazta² –, hanem Lukács kísértetei is, így Lukács társadalomfilozófiájának aktualizálhatósága tagadhatatlan.

Első látásra megkérdőjelezhető azonban az, hogy helyes-e itt valójában a „visszakísértés” kifejezés, hiszen elvileg valaminek el kellene távoznia ahhoz, hogy visszakísérthessen, hacsak nem úgy tűnik, hogy valamit el akarunk távo-

lítani, meg akarunk haladni, vagy egyszerűen nem szándékozunk tudomást venni meglétéről, holott az valamiképp mégiscsak jelen van. A hauntológia „szellemesen” a kísértésre utal, pontosan arra, hogy valamit magunk mögött akarunk vagy vélünk tudni; azt hisszük, hogy magunk mögött hagytuk, holott az szüntelen visszakísért, avagy szüntelen jelen van, netán éppen mi magunk idézzük azt vissza, hacsak nem maguk a kísértetek kísértenek vissza, hogy elintézhessék befejezetlen ügyeiket. Derrida az 1983-ban Ken McMullen által rendezett *Ghost Dance* című filmben elmondja, hogy: „A szellemek nem csak úgy felbukkannak... Ők visszatérnek. Franciául mi »visszatérésnek« mondjuk őket.”³ De az is lehet, hogy a szellem egész egyszerűen „jelen van”, még akkor is, ha „nem létezik”. Derrida a *Marx kísértete*iben felvázolt hauntológia fogalmával voltaképpen e bináris oppozíciót és egyúttal a létezés azonosságát és státusát építi le, amikor a „hauntology” kifejezésben a „kísértést” az „ontológiával” köti össze, vagyis a kísértetek kísértései behálózzák a létezés statikus státusát, így azok már nem létezők a szó tiszta, egységes, azonos, jelenléthez kötött értelmében, de nem is egyszerű nem létezők. Túllépnek a „van” és a „nincs”, az „élő” és a „halott”, a „látható” és a „láthatatlan”, az „aktuális” és a „nem aktuális” bináris oppozícióján. A hauntológia e logikátlan logikája lenne az, amely a kortárs folyamatok eseményeit összeköti a társadalmi emlékezet feldolgozatlan traumáival.

Marx vagy Lukács szellemeinek felszámolására vagy rehabilitálására számos indíttatás történt, viszont a szellemeknek megvan a maguk saját logikája. A szellemekből kísértetek lesznek, a kísértetek pedig ellenállni látszanak a rájuk irányuló felszámolási kísérleteknek, és a kísértéseikkel, a hauntológiáikkal pótlódik valami, ami felszámolódni látszott vagy készült, pótolódik a jelen nem létük, avagy ellensúlyozódnak a rájuk irányuló felszámolási kísérletek. De mit is akarunk valójában felszámolni vagy meghaladni? Adott esetben a „múltat”, a totalitárius és diktatórikus rezsimek véres múltját, amely azonban egy fantom formában mégis visszakísért.

II. LUKÁCS KÍSÉRTETEI: AZ ELDOLOGIASODÁS ÉS ELIDEGENEDÉS AKTUALITÁSA

„Ami velem történt, csupán egy eset, s nem is nagyon fontos, mert én nem tartom súlyosnak, de jelzi, milyen eljárás folyik sokak ellen. Értük állók itt helyt, nem magamért”.⁴

„A bürokrácia egy élettelen gép: megmerevedett szellem. [...] Ez a gép [...] munkálkodik ma azon, hogy felépítse a jövő szolgásgának házát, ahova az emberek egykor talán tehetetlenül fejet hajtva kényszerülnek majd belépni, mint az óegyiptomi állam fellahjai, ha ügyeik intézésében szemükben a végső és egyetlen érték kizárólag a technikailag jó, azaz a racionális hivatalnoki igazgatás és gondoskodás marad.”⁵

„A feltevés általában az, hogy a transzplantációs turizmusban a szerv egy az ellátóval (»eladó fél«) való többé-kevésbé nyilvános pénzügyi tranzakción át kerül beszerzésre, aki önkéntesen hozzájárul veséjének eltávolításához.”⁶

„Az »OTC kereskedelem« [szervek, szövetek és sejtek] terminus az élő vagy elhunyt személyektől (donor) származó testrészek kereskedésére összpontosít.”⁷

Lukács a *Történelem és osztálytudat* című művének középpontjában az *eldologiasodás* és az *elidegenedés* jelensége áll. Lukács – Marxból kiindulva – a termékek struktúrájának és formájának elemzése nyomán megfogalmazza, hogy az ember a termék és a produkció rabjává válik. Lukács – Marxhoz hasonlóan – az áru kérdéskörét azonban nem pusztán a szaktudományok tematikájának tartja, hanem „a kapitalista társadalom központi, alapvető, szerkezeti problémájaként”⁸ mutatja be. Az árustruktúra lényege a *dologszerűség*, a „kísérteties tárgyviság”,⁹ amely az emberre és az emberi kapcsolatokra destruktív hatással bír, a szó pejoratív értelmében. Lukács elemzése alapján az árucseré logikája az emberi élet teljes egészére erőteljes hatást gyakorol, valamint magát a közösséget is szétbomlasztja, alapjául a cserekapcsolatot téve meg.¹⁰ A társadalom egészét behálózza az „áru uralma”,¹¹ úgyhogy „az áru a társadalom felépítésére és tagozódására rendkívül negatív hatást gyakorol”.¹² Lukács szerint „az árufetisizmus problémája [...] a modern kapitalizmus korának sajátos kérdése”,¹³

hiszen „az áruformának az egész társadalom valódi uralkodó formájává való válása csak a modern kapitalizmusban megy végbe”.¹⁴ Lukács elemzése alapján az áru fétisjellege „mint sajátos tárgyiség”¹⁵ karöltve a szubjektumnak az áruhoz való kötődésével, a kapitalizmus hanyatló ideológiáját körvonalazza.

Az újkapitalizmus és a neoliberalizmus korszakát meghatározó alaptapasztalatként ugyancsak a fokozódó *eldologiasodás* és az *elidegenedés* megtapasztalása nevezhető meg, annak ellenére, hogy a diktatórikus rezsimeket, a totalitárius rendszereket felszámolni látszó új „nyitott” és „kooperatív” nemzetközi politika a globális igazságosságot, a politikai korrektséget és az emberi jogok egyetemességét, valamint a jólét és a fenntartható fejlődés eszményeit hirdeti. Az emberi jogok eszménye sok esetben – ahogyan Žižek megfogalmazza – nem lesz más, „mint a fehér, magántulajdonos férfiak jogai arra, hogy termékeiket szabadon cserélhessék a piacon, kizsákmányolva a munkásokat és a nőket, fenntartva politikai dominanciájukat”.¹⁶ A nemzetközi és az „egyetemes jog” érvényesítése mögött pedig alapvetően néhány nemzetállam, illetve államszövetség uralma áll – Derridát idézve – „bizonyos államok hegemoniája alá állított, a nemzetközi jog szolgálatába állított katonai erő”.¹⁷ Az emberjogi retorikák akciói kontrasztban állni látszanak ugyanakkor a háborús „humanitárius intervenciókkal” vagy éppen a humanitárius közömbösséggel. Ahogyan a kortárs tunéziai filozófus, Fathi Triki megfogalmazza, „a szabadság, a fejlődés és a humanizmus utópiája, amelyet a felvilágosodásnak köszönhetünk, rendszeresen militárisan és ideológiailag, nyugati uralmi erőknél át nyer »jogosultságot«”.¹⁸ A pozitív indíttatásúnak tűnő törekvések, mint a békés demokrácia elvilágiasítása és az antitotalitarizmus antidemokratikussá és új fantom-totalitarizmussá válik, amelyet a piac, a profit és a fennmaradt természeti kincsek kizsákmányolásáért, valamint a gazdaságilag és stratégiaileg jelentős térségeként zajló hatalmi harc ural.

Az újkapitalizmus és a neoliberalizmus korszakában a *kulturális sokféleség* politikai retorikája szintén a tőkés érdekek kiszolgálójává és anyagává válva dologiasodik el. A kulturális különbségek kapcsán nem az válik kérdéssé, hogy milyen a másik kultúra, hanem hogy mit lehet belőle vagy általa eladni, mennyiben jelent új piacot vagy olcsó munkaerőt – ha nem egyenesen a kolonizáció, avagy a neokolonizáció jelenségére gondolunk, ahol a másikkal való viszony nem lesz más, mint kolonialitás,¹⁹ avagy neokolonialitás, amely a humanitárius stratégia és a béke fenntartása, valamint a gazdasági együttműködés címszava alatt terjeszti piacát és egyben hatalmát a másik kultúrára. Lyotard a tudás státuszának vizsgálatában – Marx elemzéséhez kötődve – szintén rámutatott az ismeret és az információ elárusodására és eldologiasodására, arra, hogy ezek a javak egyik for-

májává, „informatikai áruvá”²⁰ válnak. Ugyanígy, a kultúra vonatkozásában is érvényes ez a folyamat, a kultúra is a kereskedelmi piac kapitalizmus termékévé és fogyasztójává válik, ahol a másik kultúra mint piac, áru, tőke és ipar jelenik meg a „kultúrkapitalizmus”,²¹ a „kultúripar”, a kommersziális manipuláció és a tőke technopolitikájának korában, ahol a kultúra és a kulturális sokféleség egy financiai dimenziót nyer a kultúrák piacán.²²

Visszatérve Lukács elemzésére: a termékprodukciónak elve elvezet a kalkuláció, a kiszámíthatóság és a racionalizáció intézményesüléséhez. Lukács rámutat arra, hogy hogyan kötődik a kapitalizmus és a racionalizáció össze, valamint arra, hogy hogyan eredményez a racionalizálás bürokráciát, amely a szubjektumot, avagy az embert magát egy absztrakt, rendszertől függő, eldologiasodott tárggyá változtatja, melyet a termékprodukciónak normái uralnak. Lukács elemzése alapján éppen az árústruktúrából érthető meg a tárgyviszágforma és a szubjektivitásforma ősképe.²³ Az eldologiasodás és az elidegenedés folyamata együtt jár a racionalizálással „a munkások minőségi, emberi – individuális tulajdonságainak egyre fokozottabb kikapcsolása [által]. Egyrészt, mivel a munkafolyamat egyre növekvő mértékben tagolódik szét absztrakt-racionális részműveletekre, ami által a munkások a termékhez mint egészhez való viszonya széthull, és munkája egyetlen, önmagát mechanikusan ismétlő speciális funkcióra redukálódik.”²⁴ A „munkafolyamat racionális-kalkulatórikus szétbontása”²⁵ alapján az „előre-kiszámítás”,²⁶ a racionális kalkuláció és a *kalkulálhatóságra* beállított racionalizálás érvényesül, mindez pedig egyenesen az ember eldologiasodásához vezet. Az ember eldologiasodása nyomán „a személyiség itt is a legkisebb befolyásolással sem rendelkező nézőjévé lesz annak, mi történik saját létével”,²⁷ hiszen az eldologiasodáshoz egy „eldologiasodott gondolkodási mechanizmus”²⁸ is társul. Lukács hangsúlyozza, hogy az, hogy „az ember a gép alárendeltje lett [...], oda vezet, hogy az emberek eltűnnek a munka mögött”.²⁹ Mindez az ember kicserélhetőségéhez, elértektelekedéséhez, eldologiasodásához vezet, az emberek mechanikusan objektívalódnak, az emberi személyiség egészétől elkülönülve,³⁰ hiszen „az ember egy óra tartalma alatt annyit ér, mint egy másik ember egy óra tartalma alatt [...] Egyedül a mennyiség dönt el mindent: órát óráért, napot napért” – idézi Lukács Marx *Tőkéjét*.³¹ Ahogyan „a termék mint áru egysége nem esik egybe többé használati értéként jelentkező egységével”³² és meghasad, úgy „a szubjektumoknak ugyanilyen racionálisan szét kell bomlaniuk, aprózódniuk”.³³ A szubjektummal együtt viszont a közösség maga lerombolódik, a „kötelékeket is” szétépve.³⁴

Lukács elemzésében kimutatja, hogy a „termelők termelőeszközeitől való elválasztása, minden ősi termelési egység stb. felbomlasztása és széttagolása, a

modern kapitalizmus keletkezésének minden gazdasági-társadalmi előfeltétele”.³⁵ „A mechanikusan egyforma jellegű munkára épülő tömegüzemek”³⁶ – mint erre korábbi példaként Lukács megemlíti az egyiptomi és kisázsiai csatornaépítés munkásait – egy olyan közeget produkálnak, amelyben, „az ily módon kizsákmányolt rabszolgák [...] kívül álltak a számításba jövő »emberi« társadalmon”.³⁷ Lukács Max Webert is felidézve fogalmazza meg, hogy a modern kapitalista társadalom a kalkulációra épül”,³⁸ a racionális kalkulációra, és az elgépiesedéssel áll kapcsolatban: „a géppel, melyet a munkás kiszolgál és megfigyel, melynek funkcionalitását szemlélőként ellenőrzi. Az »alkotói« elem csupán abban fedezhető fel, hogy ezeknek a »törvényeknek« az alkalmazása mennyiben rejt magában valamiféle – viszonylagos – önállóságot, és mennyiben merő kiszolgálás csupán.”³⁹ Ez az a folyamat, amelyben „a munkaerőnek a munkás személyiségétől való elválasztása, dologgá, a piacon áruba bocsátható tárggyá való változtatása ismétlődik”.⁴⁰ „A modern bürokrácia problémáját csak ebben az összefüggésben lehet teljességgel megérteni”⁴¹ – írja Lukács. A bürokrácia térnyerését a következőképp összegzi: „itt nem csupán az alsó bürokrácia teljesen mechanizált, »lélekteleenné« vált munkamódjáról van szó, mely a gépek pusztá ellátásától egyáltalán nem esik messze, sőt, sivárság és egyhangúság tekintetében gyakran felül is múlja azt, hanem egyrészt objektív szempontból minden kérdés egyre *formálisabban* racionálissá váló kezeléséről”.⁴² E folyamat: „a racionális mechanizálás és a kalkulálhatóság elve mindenre kiterjed”, az árukategória egyetemessé válik,⁴³ a munka eldologiasodik, a munkaerő áruvá válik, ez pedig a legpregnansabban juttatja kifejezésre az áruviszony elembertelenedett és elembertelenítő jellegét.⁴⁴

Kortárs vonatkozásban a szubjektum tekintetében ugyancsak figyelemre méltó az eldologiasodás és az elidegenedés jelensége. A kortárs tapasztalatokat alapvetően meghatározza az a megöröklött filozófiai és irodalmi közeg, amely az elmúlt évszázad során számos széksziszt, destrukciót és dekonstrukciót fogalmazott meg a szubjektum, az identitás, a tiszta Én, a legitim szubjektum és az autonóm individuum, összességében az ember szétbomlása, megghasadása, elidegenedése és eldologiasodása tekintetében. Ezt jól tükrözi többek között Nietzsche destrukciója és kultúrkritikája, a heideggeri destrukció és identitáskritika, a gadameri hermeneutika szubjektum-felfogása, Derrida dekonstrukciója, valamint a számos posztmodern elmélet az identitás és a szubjektum szétbomlásáról. A 60-as évektől kezdődően a francia filozófia különböző diskurzusainak égiszében *differenciáltan* radikalizálódnak a különb(öző)ség, a hatalom és az igazságosság, a politika és az etika összefüggései, és kritikák fo-

galmazódnak meg a szubjektum, a liberális demokrácia, a nyugati etno- és eurocentrizmus irányába, valamint a hatalom irányába (Foucault nyomán a 70-es években a nők, börtönlakók, katonák, korházi betegek, homoszexuálisok és bevándorlók vonatkozásában),⁴⁵ illetve számos diskurzus afelé tendál, hogy a társadalmi együttélés ideális és kooperatív igazságosságának vízióját a domináns kultúrák/hatalmak árnyékolják be (Derrida, Baudrillard, Lyotard, Foucault). Derrida nevéhez kötődően a technika és a technológia tőke által elidegenedett kortárs rendszereinek kritikája szintén visszavezethető Lukács racionalizmus-kritikájára.

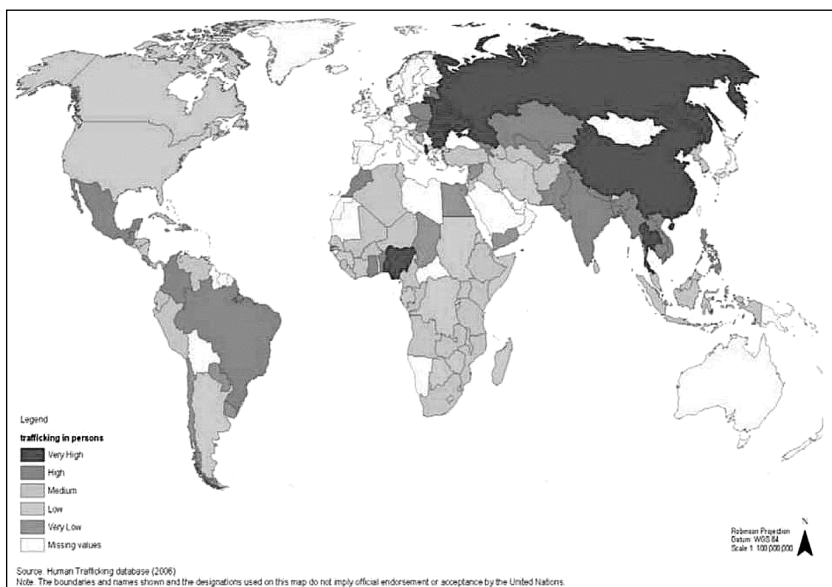
A leépítettnek tűnő fajtszta eredet, egységes nemzeti kultúra, a tiszta identitás, a „varázstalanítás”, az „ideológiamentesség”, a leépítettnek tűnő szubjektummal együtt azonban a saját kultúráját, fogyasztói és tömegtársadalmát, identitásait és ideológiáit, a „mediatizált média” tele-varázsát konstruálja. A Lukács által felvázolt szubjektum eldologiasodásán és elidegenedésén túl, a kortárs destruált, dekonstruált és mindenkor rehabilitált és rekonstruált szubjektum egyfajta fantom-szubjektummá válik. Heideggernek az *akárkiről* (Das man) való gondolatát – miszerint az akárki „még azt is elrejt, hogy ő hallgatólagosan felment [...] lehetőségek kifejezett választása alól”⁴⁶ – átfogalmazva elmondható, hogy a kortárs szubjektum még azt is elrejt maga elől, hogy ő hallgatólagosan felment önmaga „szubjektum”-voltának receptálása alól, és egyfajta fantom, üres szubjektummá válik, amely a kortárs gazdasági-politikai-mediaticus események nyomán mindig feltölthetővé és befogadóává válhat azoknak a techno-tele-mediaticus apparátusok által közvetített új, szelektív információknak és „szubjektumanyagoknak”, amelyek fenntartják magát e kapitális-techno-tele-mediaticus hatalmat.

Az eldologiasodás és az elidegenedés totalizálódásának legszélsőségebb kortárs példái az ember és az emberi „mi” volt olyan puszta tárgyként való használata, ugyanakkor elkommercializálódása, mint az emberkereskedelem, a testrészeskereskedelem és a „szervek, szövetek és sejtek kereskedelme”,⁴⁷ létrehozva a szervturizmus, a transzplantációs turizmus⁴⁸ és a transzplantációs kommercializálódás (transplant commercialism)⁴⁹ jelenségét, amely jelenségek napjainkban globális problémává váltak. Itt az ember puszta tárggyá és a piac anyagává, kommerciális donorrá „commercial »donors«”,⁵⁰ az adás és a vétel tárggyá válik, mintegy felülmúlva vagy kiszélesítve a hagyományos emberkereskedelem körét, amelyet még a prostitúció, a szexuális kizsákmányolás és a kényszermunka jelképezett.

Megemlítendő, hogy az imént megnevezett „árúk” leghamarabb a tőke és a hatalom által elnyomott embertömegekből és a szélsőséges szegénység által

érintett társadalmakból kerülnek ki, a hajléktalanok, a földönfutóvá váltak, a menekültek, a nélkülözők, az elraboltak, a nők és a gyermekek, összességében a társadalomnak a képviseltnélküli vagy elnyomott tagjainak köréből. Az Európai Parlamentnek a szervkereskedelemről szóló 2015-ös jelentésében megfogalmazódik, hogy már az 1980-as évek elején megjelennek az első beszámolók a szervkereskedelem jelenségéről: „vesék eladásáról külföldi betegeknek, a szegénység sújtotta indiai állampolgárok körében, kiváltképp Közél-Keleten”.⁵¹ Napjainkban a szervkereskedelem vonatkozásában már az jellemző, hogy „megnövekedik a szervi ajánlatok száma az interneten és az újsághirdetésekből (ajánlatkérés), különösen Európa déli részén és Oroszországban”.⁵² Az Európai Parlament jelentése alapján, további lényeges donorszolgáltató területként tartható számon Latin-Amerika, Közép-Amerika, Vietnám, Kína, valamint Kambodzsa és Thaiföld. Az United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC) 2006-os jelentése szerint az emberkereskedelem legjelentősebb donorzónái a Független Államok Közössége (a volt Szovjetunió tagországainak többsége), Közép- és Dél-Kelet-Európa, Nyugat-Afrika és Délkelet-Ázsia.

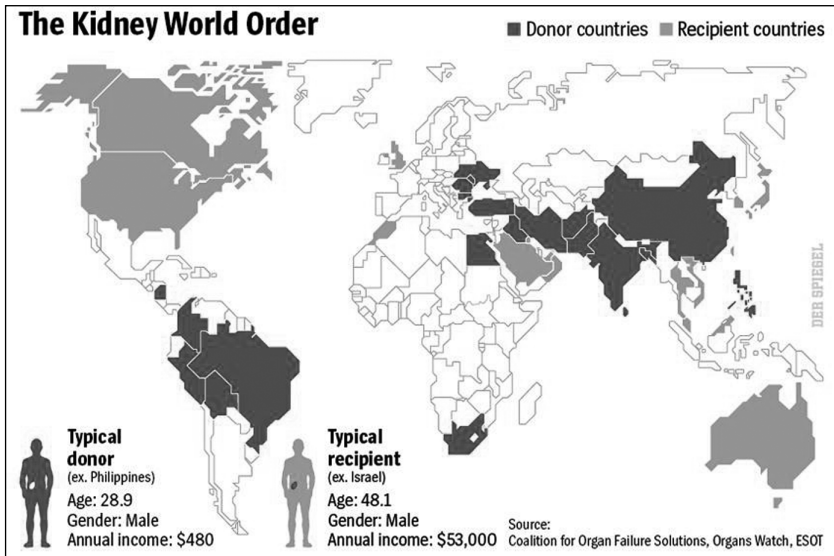
1. ábra: Emberkereskedelem⁵³

A Spiegel online International cikkében kitér arra is, hogy aktuális vonatkozásban a szíriai menekültek a szervkereskedelem új alanyai, akik szervei a libanoni és a török feketepiacokon kerülnek terítékre.⁵⁴

A következő ábra a szervkereskedelem globális irányait jelképezi.

2. ábra: Szervkereskedelem⁵⁵

Visszatérve újból Lukácshoz, a szubjektum eldologiasodásán túl, rámutat Lukács a jog, az állam, a közigazgatás formális racionalizálására, „az emberi lényegét megerősökölő”⁵⁶ bürokratikus ügyintézésre, a bürokratikus tárgyalgosságra, amely az etikáról való gondolkodást is átformálja,⁵⁷ fokozva „az eldologiasított tudatstruktúrát”.⁵⁸ Lukács az eldologiasodás nyomán a zszurnalizmus helyzetére is kitér, kifejtve, hogy az ugyancsak „absztrakt mechanizmussá”,⁵⁹ ugyanakkor elvtelenné válik.

Kortárs vonatkozásban a totalizálódó eldologiasodás és az elidegenedés jelenségéről hatványozottan elmondható, hogy az a társadalom teljes egészére hatást gyakorol, számot vetve a társadalom, a (geo)politika, a technológia, az informatika, a média és nem utolsósorban a humántudományok területén

végbement változásokkal. A társadalom vonatkozásában lényeges fordulatot hozott a posztindusztriális társadalmat meghaladó információs társadalom, hálózati társadalom,⁶⁰ fogyasztói- és média-társadalom, a virtuális társadalom és a programozott techno-társadalom kialakulása, amely a kortárs politizálásra is rányomta a bélyegét, egyfajta média-logika-politikát, virtuális politizálást, „virtuális demokráciát”,⁶¹ „telekráciát”⁶² létrehozva. A technológiai fejlődések, az automatizálódás, valamint az információ-átadás felgyorsulása és szüntelen korszerűsödése nyomán, a számítógép- és információs-forradalom, az infor(m)Nacionalizmus és az ún. „tudás”-forradalom nyomán a média és a tömegtájékoztatás követhetetlenül új formákat ölt magára. Az eldologiasodás jelensége kiterjed a tudomány, a média és a politika egészére: a tudománynak magának a piac szabályaihoz, valamint a hatalom politikai diskurzusaihoz kell illeszkedni. A tudomány politikája és a tudományosság aktualitásai nagyban igazodnak a hatalomhoz, a hatalmi programációhoz és kormányprogramokhoz. A tudomány intézményi megszervezése, problémakijelölése, oktatási terve, finanszírozási terve gyakran a hatalom legitimációjának talajává válik, akárcsak a nagy egyetemek publikációs folyóiratai, az egyetemi és akadémiai berkek körei.⁶³ Beszédes a Fritz Machlup által bevezetett „tudásipar” és „tudásipiac” kifejezés, amely ugyancsak jelzi a tudomány elkommercializálódását. A techno-mediaticus-kapitális társadalom lecsökkenti a filozófia státusát, voltaképpen ez a „saját filozófiája”,⁶⁴ amely a tudományok és az intézmények elkommercializálódásával is együtt jár.

A politika szintén gyakran a tőkeszerzés, a profit és a saját értékek és érdekek autokratikus kiterjesztésének terepévé válik, amelyet adott esetben az erőteljes korrupció, a manipuláció és a kizsákmányolás tetéző. Az új információs technika kiváltságos helye által egyfajta információs média, média által befolyásolt politika, média-logika-politika körvonalazódik, ezzel együtt pedig a manipuláció kérdése, a fantomállamok jelenléte, a business-politika és a politikai marketing kap teret. Derrida hangoztatja azt is, hogy a parlamentáris viták lebonyolítói, politikusai egyfajta mediaticus reprezentációvá, marionettfigurává, tévésztárrá formálódnak, éppen ezért politikailag hiteltelenné is válnak.⁶⁵

A technikai fejlődés az elkommercializálódással és a hatalmi-politikai törekvésekkel egybekötve behálózza a média és a tömegközlés, a kommunikáció és az információ szerteágazó szféráit, a mechanikus, kalkulatórikus racionalizáció pedig mindinkább teret enged az erőteljes bürokráciának. Képviselteti magát a virtuális bürokrácia, az automatizált bankok világa, a hálózati kapita-

lizmus, a mediatizált média, a virtuális térben zajló elektronikus kereskedelem, digitális gazdaság és virtuális politika. A megállíthatatlan technológiai fejlődések – karöltve a pusztán profitorientált gazdasági folyamatokkal – a társadalom, a politika és a média területére erőteljes hatást gyakorolnak, az eldologiasodás és az elidegenedés jelenségét ugrásszerűen felerősítve, amelyhez egy totális, de véget nem ismerő elértéktelenedés is hozzátársul.

Végül megfigyelhető maguknak a tárgyaknak az elértéktelenedése, a futószalagon termelt olcsó és nagymennyiségű, egyszer használatos termékek áradata, amely kapcsán – mintegy az *eldologiasodás fokozódásaként* – *maga az eldologiasodás voltaképpen eldologtalanodik, pusztá materiává vagy hulladékká válva.*

E néhány – a teljesség igénye nélkül felvázolt – kortárs jelenség alapján úgy tűnik, hogy a modernizmus korához kötődő társadalmi igazságtalanságok felszámolását megcéluló posztmodern törekvésekben a „poszt” ontológiai törvényszerűségeként elmarad – hiszen a „*túl*” az valamiképp mindig is túl marad, sohasem lehet *jelenvaló*, mindig el lesz *halogatva*, mindig meg lesz *késve* –, egy a tiszta értelmében vett modernnel együtt, és egyfajta árctalan, hauntológikus kor, egy fantom-logika, fantom-politika, fantom-társadalom és egy eldologiasodott, elidegenedett, valamint a bürokrácia és a tele-média útvesztőjében elveszett fantom-szubjektum kap teret. Ez az a kor, amely aktivizálja a kísérteteket.

*

„A tavaly... pontosan egy évvel ezelőtt... Prágába mentem... hogy részt vegyek egy privát szemináriumon néhány disszidens cseh filozófussal... akiket eltiltottak az egyetemekről. Engem követett a cseh titkosrendőrség... amely nem csinált ebből titkot. A szeminárium után... elmentem körbesétálni Kafka városát... mintha Kafka szellemét üldöztem volna... aki valójában maga üldözött engem. Elmentem a házhoz, ahol Kafka lakott... kettő volt ilyen Prágában. És elmentem a sírjához. Másnap megtudtam, amikor letartóztattak... állítólag kábítószer-csempészet miatt... hogy pontosan akkor, amikor a Kafka sírjánál voltam... és egy bizonyos mértékig annyira elfoglalt Kafka szellemével... hogy a cseh titkosrendőrség bement a szobámba... és elhelyezett egy kis kábítószer-csomagot másnapi letartóztatásom ürügyéül. Amikor kihallgattak a rendőrök, hogy miért voltam Prágában... azt válaszoltam őszintén, hogy egy cikket írok Kafkáról... Kafka »A per-jének« a »A bíróság előtt« című szemelvényéhez. És véges-végig a rövid kihallgatásom és bebörtönzése alatt... Kafka szelleme ténylegesen jelen volt. És Kafka írása irányította az egész jelenetet...»A per«

jelenetét...mintha mi mind egy filmben játszottunk volna...Kafka szelleme által irányítva”.⁶⁶

JEGYZETEK

1. Slavoj Žižek: *Looking Awry: An Introduction to Jacques Lacan through Popular Culture*. Cambridge and London, The MIT Press, 1991. 23.
2. Jacques Derrida: *Marx kísértetei. Az adósállam, a gyász munkája és az új Internacionálé*. Jelenkor Kiadó, Pécs, 1995.
3. Derrida idézve a *Ghost Dance* című, 1983-as, Ken McMullen által rendezett brit film-ből – „Ghosts don't just appear... They come back. In French we talk of them »returning«”.
4. Franz Kafka: *A per*. Akkord Kiadó, Bp., 1968. 40.
5. Max Weber: *Állam, politika, tudomány*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp., 1970. 403.
6. European Parliament: Directorate-General for External Policies. Policy Department. Trafficking in human organs. European Union 2015. 17. [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/549055/EXPO_STU\(2015\)549055_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/549055/EXPO_STU(2015)549055_EN.pdf)
Letöltve: 2016.05.08.
7. Uo. 18.
8. Lukács György: *Történelem és osztálytudat*. Magvető Kiadó, Bp., 1971. 319.
9. Uo. 320.
10. Vö. uo. 321.
11. Uo. 322.
12. Uo.
13. Uo. 320.
14. Uo. 323.
15. Uo. 320.
16. Slavoj Žižek: *Contingency, Hegemony, Universality* (Judith Butlerrel és Ernesto Laclauval.) Verso, London, 2000.
17. Derrida: i.m. 95.
18. F. Triki: *Demokratische Ethik und Politik im Islam. Arabische Studien über transkulturellen Philosophie des Zusammenlebens*. Velbrück Wissenschaft Verlag Weilerswist, 2011. 189.
19. Uo. 188.
20. Jean-François Lyotard: *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*. Manchester University Press, 1984. 15.
21. Jacques Derrida: *Das andere Kap. Die vertagte Demokratie. Zwei Essays zu Europa*. Frankfurt am Main, Suhrkamp Verlag, 1992. 50.
22. J. Baudrillard – M. Sassatelli: *An Interview with Jean Baudrillard. Europe, Globalization and the Destiny of Culture*. European Journal of Social Theory 2002. 5. sz. Sage Publications, London, Thousand Oaks, CA and New Delhi. 521–530. 525.
23. Vö. Lukács: i.m. 319.

24. Uo. 326.
25. Uo. 327.
26. Uo.
27. Uo. 330.
28. Uo. 321.
29. Uo. 329.
30. Uo.
31. Uo.
32. Uo. 327.
33. Uo. 329.
34. Uo. 330.
35. Uo. 331.
36. Uo. 330.
37. Uo. 330.
38. Uo. 337.
39. Uo. 341.
40. Uo. 342.
41. Uo. 341.
42. Uo.
43. Uo. 330.
44. Uo. 332.
45. Michel Foucault: *Gespräch zwischen Michel Foucault und Gilles Deleuze. Die Intellektuellen und die Macht*. In: Uó: *Von der Subversion des Wissens*. Ullstein Verlag, Frankfurt am Main – Berlin – Wien, 1978. 136.
46. M. Heidegger: *Lét és idő*. 311.
47. European Parliament: Directorate-General for External Policies. Policy Department. Trafficking in human organs. European Union 2015. *I.m.* 11. – „trafficking in organs, tissues and cells”. „From this it follows that trafficking in human organs also includes the illicit commercialisation of human tissues and cells that can be used for either therapeutic implantation or the preparation of medicinal products”. Uo. 12.
48. Uo. 8.
49. Vö. The Declaration of Istanbul on Organ Trafficking and Transplant Tourism convened by The Transplantation Society and International Society of Nephrology in Istanbul, Turkey, April 30 – May 2, 2008.
50. European Parliament: Directorate-General for External Policies. Policy Department. Trafficking in human organs. European Union 2015. *I.m.* 8.
51. D. Price: *Legal and ethical aspects of organ transplantation*, Cambridge Press, 2000. – „[...] selling of kidneys by poverty stricken Indian citizens to foreign patients, especially from the Middle East.”
52. European Parliament: Directorate-General for External Policies. Policy Department. Trafficking in human organs. European Union 2015. *I.m.* 15. – „[...] there is an increase of organ offers over the internet and in newspaper advertisements (solicitation), in particular in Southern Europe and Russia”.

53. Forrás: UNODC (2006) United Nations Office on Drugs and Crime, 2011, www.unodc.org.
54. Spiegel online International, November 12, 2013, 'Lebanese black market: Syrian refugees sell organs to survive'. Global Research, February 8, 2014, 'Organ smuggling: Turkish hospitals traffic injured Syrian citizens' organs. www.globalresearch.org.
55. Forrás: <http://www.spiegel.de/international/world/the-illegal-trade-in-organ-is-fueled-by-desperation-and-growing-a-847473.html>
56. Uo. 342.
57. Vö. uo. 341–343.
58. Uo. 343.
59. Uo. 344.
60. A hálózattársadalom fogalma nyert fontosságot Manuel Castells médiászociológus munkásságában. Vö. Manuel Castells: *A hálózati társadalom kialakulása. Az információ kora: Gazdaság, társadalom és kultúra. I.* Ford. Rohonyi András. Gondolat-Infonia, 2005.
61. Vö. L. Scheer: *La démocratie virtuelle*. Flammarion, Paris, 1994.
62. Vö. *Esprit*: Editorial: face à la télécratie.1994. 5. 3–4.
63. Jacques Derrida: „Pardon me for taking you at your word”. In: Elizabeth Rottenberg (ed.): *Negotiations: Interventions and Interviews, 1971–2001*. Stanford University Press, Stanford, 2002. 77–85. 81.
64. Vö. Uó: *Negotiations*. In: Elizabeth Rottenberg (ed.): *Negotiations: Interventions and Interviews, 1971–2001*. Stanford University Press, Stanford 2002. 11–41. 14.
65. Vö. Uó: *Marx kísértetei*.
66. J. Derrida idézve a *Ghost Dance* c. 1983-as Ken McMullen által rendezett brit filmből.